

Николай Дилевски (София, България)

ЦЕННО МОНОГРАФИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ТВОРЧЕСТВОТО НА СТАРОБЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

Румяна Павлова. *Петър Черноризец — старобългарски писател от X век.* — Кирило-Методиевски студии. Кн. 6. С., БАН, 1994. 446 с.

Книгата на Румяна Павлова е първо монографично научноизследователско и едичноно проучване на книжовното наследство на един все още неустановен средновековен славянски писател от X в., назоваван в преписите на творбите му с нееднакво име. Проблемът, избран от Румяна Павлова, е сложен и многостранен, наложил осветляване от различни страни и аспекти. Изследването е осъществено както върху известния, така и върху издирения от нея обилен фактически материал, който е подложен на обстоен анализ. Основната ѝ задача е да изследва изчерпателно оставеното от Петър Черноризец книжовно наследство и да установи народностната принадлежност на този средновековен книжовник. Наблюденията и изводите на авторката са илюстрирани чрез издаването на Словата на Черноризец Петър, идентифицирани от предишните изследователи и открити от нея. Значителността на книгата се очертава не само от обемния ѝ обхват — 446 печатни страници, — предоставящи на авторката твърде широки откривателски възможности, но преди всичко от многоликата проблематика, разработена на високо изследователско равнище.

Книгата включва два основни големи раздела: анализ на вместените в полезрението на авторката изследователски проблеми и публикация на преписите на Словата на Петър Черноризец, придружени с археографски податки (текстологически бележки, разночетения и под.) и с превод на съвременен български език. Погледът на авторката е разширен и с въвеждането в обсега на наблюденията ѝ на достъпни библиографски материали, имащи отношение към творчеството на Петър Черноризец.

В уводните думи към труда се аргументира изборът на основната му тема, все още неразработена в достатъчни граници, и се дава информация за проблематиката и задачите, набелязани от автора. Тук не може да бъде отмината изчерпателността на археографските издирвания и проучвания на Румяна Павлова, допринесли за значително разширяване рамките на изследователския ѝ диапазон и дообхватна мощност на заключителните изводи.

Основната част на книгата се разделя на две части, от които първата включва четири глави (с. 9—223), а втората — три глави и приложения (с. 225—441).

Първата глава на първата част, с два подраздела, съдържа критичен преглед на дискуссионните разисквания върху народността произход и авторството на Петър Черноризец в съществуващата научна литература, подкрепен с изчерпателен и скрупулозен анализ на изказаните хипотези. Проучването на хронологията на Словата, в значителна степен проясняваща установяването на личността на книжовника Петър Черноризец, довеждат Румяна Павлова до заключението за връзките му с просветените среди, свързани с литературната дейност на цар Симеоновата книжовна школа и на Преславското културно-просветно огнище. Според мен привлечените от авторката хронологични податки потвърждават изказаното от нея мнение.

Втората глава (с. 46—77) е посветена на разглеждането на въпроса за проникването на творбите на Петър Черноризец в старата славянска книжнина, опряно върху различен род свидетелства, допринасящи за по-убедителното равнище на възникващите в процеса на изследването въпроси.

Най-старите преписи от негови произведения в руската и сръбската книжнина според Румяна Павлова са от XII—XIII в.

Изследователската заслуга на Румяна Павлова в тази глава е в откриването от нея на голям брой неизвестни досега преписи от Словата на Петър Черноризец и в обосноваването на атрибуцията им — важен творчески принос в изследването на книжовното наследство на Петър Черноризец. Като довод за старобългарската принадлежност на книжовната продукция на Черноризеца убедително звучи намирането на Словата му в сборници редом с творбите на изгнати старобългарски писатели. Осъществено от авторката в тази насока е плод на нейните внимателни търсения в археографски описи и *de visu* в книгохранилища на Русия, в балканските и европейските страни, умножили откритото и известно преди нея.

Третата глава „Петър Черноризец. Бележки за историята на текстовете“ (с. 83—123) има текстологически характер и е изградена върху богат археографски фонд, предоставил на авторката широки възможности в установяването на сложния генезис и историческата съдба на книжовните творби на писателя. И тук Румяна Павлова проявява изследователска критичност и собствена концептуалност, проправящи път към убедителни съждения. Направената от авторката класификация според характера на Словата (разделени в три групи) следва да бъде преценена като логична и приемлива. Предложената класификация на Словата внася яснота в проучването на книжовното наследство на писателя.

В четвъртата глава „Езикови наблюдения“ (с. 124—223) на книгата се прави подробен езиков анализ и характеристика на руските преписи на Словата на Петър Черноризец, в най-голямо количество запазили и донесли до наши дни омилетичното богатство на книжовника и проповедника. Всестранното проследяване на чертите и особеностите на езиковата структура на Словата в руските им преписи дава в ръцете на авторката убедителен материал в полза на извода за старобългарския произход на протографите им.

Обширният фактически материал и съществуващата научна литература изправят авторката пред дискуссионни проблеми, отговорът на които тя започва *ab ovo*, многостранната аргументация на който трудно се вмества в рамките на рецензията. Доказателствената канавка на авторката е предшествувана от ръководните положения, от

които тя изхожда в трактовката на езиковата страна на Словата.

В доказателствения процес са въвлечени всички нормативни русизми в преписите на Словата, придружени с наблюдения, доводи и съждения, разкриващи езиковата панорама на руската книжовност преди и след XIV столетие. Като характеризиращ критерий Румяна Павлова възприема чертите на второто южнославянско влияние, наложило отпечатък върху руската писменост и графика в тази епоха. Този ориентиран признак може да се стори на някои изследователи дискуссионен, обаче авторката привлича достатъчно основания за използването му като диференциален, за да гради върху него своите доказателства. Белези на старобългарската основа Румяна Павлова търси и открива последователно в езиковата структура от различни равнища в руските преписи на Словата. Целеустременото изследователско проникване на авторката в езиковата тъкан на руските преписи на Словата позволява на Румяна Павлова да стигне до обосновани формулировки и изводи, в това число и определящи народностната принадлежност на Петър Черноризец.

Съществен момент в тази глава е позицията на авторката по повод възникнало то в последно време дискуссионно схващане за второто южнославянско влияние върху руската писменост, в което тя отстоява утвърдилото се в руското и славистичното езикознание и литературознание традиционно мнение. Според Павлова станалите в руския книжовен език след XIV в. промени са докоснали предимно повърхностния му слой — правописа, графиката и пунктуацията. А това не дава по мнението на Павлова достатъчно основание за утвърждаване на схващането за някакъв нов превод на Словата след XIV столетие.

Важен дял в тази глава на книгата представлява очеркът „Въпроси на лексиката“ (с. 197—223), в който обект на изследване са речниковите особености на творбите. Разработката се отличава с детайлност и прецизност, подсилени с цифрови показатели, според които в Словата на Петър Черноризец има близо 1500 лексикални единици, които са посочени в регистъра в края на книгата. Приложената от авторката методика недвусмислено потвърждава принадлежността на речника на Словата към епохата на славянската древност. Според нея „Това се доказва от обстоятелството, че над 9/10 от думите и техните значения се срещат в КСП (класическите старо-

български паметници — бел. Н.Д.), а неотбелязаните в запазилите се старобългарски паметници думи обикновено имат древна фиксация в източнославянски ръкописи от XI в., които са били преписани от старобългарски протографи“ (с. 222).

По-специално отбелязване заслужава значимостта на анализа на 85-те думи в Словата, нерегистрирани в езика на класическите старобългарски паметници, направен на фона на съпоставителни речникови податки — архаични и нови — диалектни български (с. 204—222). Съпоставянето им с лексиката на старите български текстове, отразени в по-късни преписи, и с речника на староруски книжовни паметници с разностранна лексика дава пълно право на авторката да ги квалифицира като старобългарски и само 5 от общия им брой да причисли към русизмите.

Взета е под внимание и честотата на употребата на тъждествените лексеми в старобългарски паметници и в руските преписи на Словата, привнасящи още едно слагаемо в общата сума на доказателствата.

Втората част на книгата включва три глави: Археографски сведения за творбите на Петър Черноризец; текстове; преводи на Словата на съвременен български език и приложения.

Археографските сведения за творбите в първата глава са обогатени от авторката и снабдени с подробни библиографски бележки с поправки и добавки към предшестващите публикации, превърнали главата в обширен справочник.

Като достижение на авторката във втората глава трябва да бъде окончателно откриването от нея на 90 неизвестни досега преписа на Словата, значително разширили експерименталната база на изследователката.

По адрес на новобългарския превод на творбите може да се каже следното: придружаването на оригиналния текст на четирите основни и достоверно доказани творби на Черноризеца с новобългарски превод в книгата е личен принос на авторката, имащ предвид използването им от изследователи неезиковеди — литературни историци, историци и т. н., облекчено от успореден новобългарски текст. При оценката им трябва да изхождаме от постановката за научното предназначение и използване на тези преводи, обуславящи техния езиков облик, който съчетава в себе си точността с умерената архаизация и ги доближава до оригинала. Взетите от мен проби създават

впечатление за спазването на това изискване като преводачески принцип. Единичните редакционни варианти, неизбежни при всеки превод, не противоречат за застъпеното в преводите и не нарушават общото му звучене.

Речниковият състав на творбите на Петър Черноризец е вместен в приложения накрая Словник, наброяващ 1483 лексеми. Желателно би било в тях да се открият предпочитани от Петър Черноризец словоформи и епитети, индивидуализиращи словоупотребата му. Тези честотни пресмятания, говорещи с точния език на цифрите, биха могли да подпомогнат атрибуирането на творбите, приписвани на Черноризец Петър, или пък да затвърдят убедително принадлежността на друг творец.

Книгата завършва с резюме на английски език. Такива са общите впечатления от запознаването с книгата на Румяна Павлова като труд, който ще заеме място в поредицата на публикациите за Петър Черноризец като несъмнен принос.

С какви пожелания бихме могли да завършим сумарния му преглед?

Би могло да бъдат обогатени кодикологическият анализ и генеалогическото проучване на Словата и да се даде по-уточнено съпоставяне на езика им със Службата за цар Петър, а също да се посочат библийските цитати в творбите на Петър Черноризец.

* * *

Книгата на Румяна Павлова впечатлява с обема на използвания материал, предоставящ възможности за по-многоостранни наблюдения и изводи. Авторката разполага с над 200 преписа на творбите на Петър Черноризец, половината от които не са били известни на предшествениците на авторката.

В нея за пръв път се дават преводите на основните и доказани творби на Черноризец — дело на авторката, проучени сизиково.

Авторството на Словата се разглежда в аспекта на цялостен преглед на всичко казано за него досега. За времето на възникването на Словата са привлечени аргументи, неизползувани до днес.

Словата се анализират не изолирано, а в състава на определен вид ръкописни книги, в контекст, хвърлящ светлина върху личността на автора им. Възстановява се сложната история на всяко от тях на базата на събрания от Румяна Павлова материал.

Издиреният от авторката речников материал обогатява известното за старобългарската лексика.

Аргументирано се установява народностната принадлежност на Петър Черноризец и старинността на книжовните му творби.

Допустимо е, че някои положения в книгата на Румяна Павлова могат да предизвикат ответна реакция на руски литературни историци и изследователи на писа-

телското наследство на Петър Черноризец и съображения относно идентифицирането на личността му. Но тези техни възможни контраверсии в никакъв случай не ще подценят общата приносна стойност на книгата на Румяна Павлова като цяло, откривателските достижения на която я окачествяват като ценен влог в проучването на вековното старобългарско и древноруско словотворчество.